

TÜRK DÜNYASI AYDINLARINDAN SADRİ MAKSUDÎ VE TURAN YAZGAN VATANSEVERLİKTE AVASYACILIĞA DOĞRU

Almas Şeyhul*

Bilindiği gibi, tarihi şahıslar ve büyük aydınların (İsmail Gaspıralı, Ziya Gökalp, Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi Arsal, Mustafa Çokay) temelinde siyasî, ictimai fikirlerinin gelişmeleri başlangıçta kendi nesilleri, kendi halkları, kendi milleti için hizmet etmekle alakalıdır. Meşhur milliyetçiler olarak tanınınca, onların bakışları genişledikçe, siyasî, sosyolojik ve ideolojik platformları da global meseleleri tasvirlemede, onları şu veya bu şekilde çözme ümitlerinde gelişmeler de görülüyor. Elbette, problemlere dünyevi açıdan yaklaşma çabaları doğal fikri gelişmesinin meyvesi olarak kabul edilmelidir.

Yukarıda bahsedilenlere örnek olarak gösterilen şahıslardan Sadri Maksudi'nin kızı Adile Ayda, Kazanlı Sadri Maksudi hakkında Paris'te "Poslednie Novosti" (Son Haberler) gazetesi 16 Haziran 1923 sayısında aşağıdakiler yazılıyor diyerek belirtiyor:¹ "Paris Üniversitesi, Slav Enstitüsü'nde Millî Meclisin eski üyesi ve Avrupa Rusya'sının Millî Müslüman Konseyi'nin başkanı Sadri Maksudî Rusya'da Türk-Tatar milletinin eğitimi hakkında oldukça ilginç bir haber vermiştir. Başkanlık vazifesini üstlenmiş olan eski hükümet başkanı Jan Kloyd Leyg'in başkanı olduğu toplantı ilim ve politika dünyasından çok sayıda Fransız temsilcisinin dikkatini çekmiştir. Bildirisinin ilk kısmında konuşmacı

* Prof. Dr., Başkurt Devlet Üniversitesi, Tatar Dili Ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. "İdil-Kama Etnolingüistik Alanında Yaşayan Türk, Moğol, Fin-Ugorve Slav Halklarının Ruhi Medeniyetini Araştırmaları İlmî Merkezi"nin idarecisi, "Türk Dünyası Araştırmaları" dergisinin (Türkiye-İstanbul) yazı kurulu üyesi.

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Adile Ayda, Sadri Maksudî Arsal, Moskva 1996, s.315-318; 141-144.

Türk-Tatar boylarının terihini ele alır. (315. sayfa) Maksudî Bey, Büyük Petro reformlarını Rusya'yı batılılaştırma ve Rusya'nın geleceği açısından bir gelişme olarak nitelendiriyor. Ama Asya prensipleri açısından "dekadano" (gerileme) olarak değerlendiriyor. Yeni başlangıçlar II. Aleksandır döneminde etkilerini göstermeye başlar. Ne var ki, Rus halkının bir batı milleti olarak yükselmesi çok yavaş gidiyordu. Doğu otokrasisi Batı demokrasisiyle XX. Yüzyıl boyunca mücadele etti ve mücadele sonucunda imparatorluk ve Romanovlar hanedanı sona ermiş ancak sonuçta demokrasi zaferini ilan edememiştir. Konuşmacının düşünceleri son derece ilginçtir. Onunla aynı fikirde olmayabiliriz; ama böyle düşünce tarzına sadece Rus tarihinin ta kaynağında yaşamış millet mensubu olarak meseleye yaklaşım bakımından Tatarın bu Slav sevgisinde tanıdık bir Avrasyacılık var.

Konferansın ikinci kısmı durumların açık bir şekilde şekillendirilmesi ve yabancı ülkelerde bulunan türlü millet temsilcileri tarafında çok nadir görülen Rusya ile barış havası oldukça ilginçtir.

Rus istilasını Türk-Tatar halklarının hayatlarının temellerini epey değiştirdi. O, eski doğu dini ve mistik dünyaya bakış temellerini epey değiştirdi. O, akılları, faydalı ilimler ve pratik gelişmelere yönlendirdi. Rus okulları ve Rus dili batı kültürünü elde edebilmek için bir "anahtar" verdi. İlk önce akıl liberalizmi, sonra da uyanmış. İkincisini türlü faktörler etkilemiştir. Rusya bir çatı altında birçok kardeş halkı birleştirmiştir. Müslümanların hakları, kitap basma, okul açma gibi konularda yapılan sınırlandırmalar muhalefet zemininde birliktelikler oluşturdu. Sonunda yabancıların haklarına saygı gösteren Rus entellektüellerin politik liberalizmi onların millî duyguları için bir teşvik olmuştur.²

Bu millî duyguların nelerde ifadesi vardır? Hıristiyan halklarındaki gibi, bağımsız milletin şuuru meydana gelmiş, ana dile merak, onu geliştirmek ve kendi edebiyatını yaratmak isteği ortaya çıkmıştır. Sonunda Türk-Tatarlar özgür millî yaşamları için çalışmaya başlamışlardır...³

² Buna benzer fikirlerin zamanında İsmail Gaspıralı tarafından da söylenmiş olması dikkate değer bir şeydir. Bazı farklar olsa da buna benzer fikirler Nadir Devlet, Mehmet saray, Hakan Kırmıllı, P. Akçalı, İsmail Maraş vb.nin çalışmalarında da vardır.

³ Adile Ayda, age., s.315-318.

Zamanımızın geçmiş ve bugünkü epeyce ağır ve çetin dönemlerinde de Türkistan halklarının kaderine hiçbir şekilde bîtaraf olmayan, onlara elinden geldiği kadar türlü şekillerde, kitap dağıtarak, okumaya ve okutmaya davet ederek, gençleri festivallere davet ederek, Türkiye devletinin türlü yerlerini gezdirerek kitaplar yazdırarak ya da tercüme ettirerek, sözlükler hazırlatarak ve onları yayınlatarak, Türk dilini öğrenmek için ücretsiz kurslara davet ederek, sınavlarını geçenlere Türk dilini öğretmek için hak veren diplomalar vererek, türlü konularda video filmler hazırlatırken Başkurdistan Cumhuriyeti'nden gelen gençlerinde ilgisini çekerek, türlü röportajlar yaparak hizmet eden tanınmış şahıslardan birisi de iktisat profesörü hocamız Turan Yazgan'dır.

Turan Yazgan Bey'in yönettiği "Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi" Türkistan, onun geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında farklı açılardan aydınlatılması, materyallerin asıl nüshalarının arşivlerden alınıp burada basılması da genç alimler için büyük bir hizmettir. Dergide sürekli olarak bulunan "Türk Dünyası İle İlgili Faaliyetlerimiz", İsmail Gasprıralı'nın "Tercuman" gazetesinden alıntılar, "Türk Dünyasından Haberler" bölümünde verilen haberle, isminden de anlaşıldığı gibi, Türkistan'da Türk ve başka halkların yaşayışı, durumu hakkında epeyce geniş bir şekilde haberdar olmak imkanını veriyor.

Sayın Turan Yazgan büyük çabalarla yayınlanan "Türk Dünyası Tarih Medeniyet Dergisi"ni de idare eden vakfın diğer bir yönü de dünya boyutunda Türk halklarının tarihine, medeniyetine sosyal durumuna, nüfus problemlerine, politik duruma büyük yer verilmesidir. Burada yine aynı şekilde dil, etnografya, arkeoloji, edebiyatla ilgili türlü bakışlar, tartışmalar doğuran malzemelerle de tanışırız.

Bu büyük gayreti gösteren, Türk halklarının hayatını, sosyal, iktisadî, medenî anlamda Avrupa halkları dercesine yakınlaştırmayı ümit eden ve bununla İsmail Gasprıralı, Ziya Gökalp, Zeki Velidî, Mustafa Çokay, Sadri Maksudi gibi Türk Dünyasının aydınlarının vasiyetlerini hayata geçirmede vatan sevgisinden büyüklüğüne yönelen meşhur alimlerimize sağlık ve bu kutsal işlerinde de başarılar diliyoruz.